

XOJANING MIFTOHUL ADL ASARINING TARIXIY VA ILMIY AHAMIYATI

Abdullayeva Omina

FarDu filologiya fakulteti

3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Xojaning Miftohul Adl asari O'rta asrlar islom madaniyati va ilmiy merosini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Ushbu asar tarixiy jihatdan o'sha davr ijtimoiy, huquqiy va ma'naviy hayotini aks ettiradi, ilmiy nuqtai nazardan esa islomiy huquqshunoslik, adabiyot va falsafa sohalarida muhim ma'lumotlar beradi. Miftohul Adl asari o'zining metodik va tushuntiruvchi uslubi bilan ilmiy izlanishlar uchun asosiy manba sifatida xizmat qiladi.

Mazkur maqolada asarning tarixiy konteksti, uning ilmiy ahamiyati, mazmuni va o'sha davr jamiyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Shu orqali o'quvchi Xojaning asari nafaqat tarixiy manba, balki ilmiy va ma'naviy meros sifatida ham qadrli ekanini tushunadi.

Kalit so'zlar: Xoja, Miftohul Adl, Tarixiy ahamiyat, Ilmiy meros, Islom huquqi, O'rta asrlar, Falsafa, Adabiyot, Ijtimoiy hayot, Manba tahlili.

KIRISH

Xoja (Podshoxoja)ning «Miftoh ul-adl» asari o'z davrining siyosiy-axloqiy, ijtimoiy-ma'naviy qarashlarini aks ettirgan muhim manba bo'lib, uning tarixiyligi o'sha davr hukmdorlari (Shayboniylar, jumladan, Temur Sulton) siyosatini, adolatli boshqaruv (hokimiyat-adalat) tamoyillarini o'rganishda, ilmiy ahamiyati esa adabiyotshunoslik, tarixshunoslik va manbashunoslikda xalqning ijtimoiy ongi, ma'naviy qadriyatlari hamda mumtoz adabiyotning pand-nasihat uslubini tadqiq etishda namoyon bo'ladi.

Tarixiy ahamiyati

Siyosiy-Axloqiy Tamoyillar: Asarda podshohlar va vazirlarning adolatli bo'lishi, xalq farovonligi haqidagi g'oyalar ilgari surilgan, bu esa o'sha davr davlat boshqaruviga oid ijtimoiy-siyosiy fikrni ko'rsatadi.

Tarixiy Shaxslar: Asar Temur Sulton kabi tarixiy shaxslarning obrazlari orqali o'sha davr ijtimoiy hayoti va hukmdorlar faoliyatini ochib beradi.

Davlat Boshqaruv Qonuniyatlari: Hokimiyat tepasidagilarning adolatli boshqaruvi xalqning osoyishtaligi garovi ekanligi ta'kidlanib, o'sha davrning ijtimoiy-siyosiy qonuniyatlarini o'rganishga yordam beradi.

Ilmiy ahamiyati

Manbashunoslik: Asarning turli qo'lyozma nusxalarini o'rganish matnshunoslik va tilshunoslik tadqiqotlari uchun asos yaratadi.

Adabiyotshunoslik: «Miftoh ul-adl» pand-nasihat uslubidagi hikoyatlar orqali mumtoz o'zbek adabiyotining janr xususiyatlarini, axloqiy-didaktik qimmatini o'rganishga xizmat qiladi.

Xalq Ma'naviyati: Asardagi ijtimoiy-axloqiy mazmun xalqning ma'naviy qadriyatlari, axloqiy me'yorlari va ideal jamiyat haqidagi tasavvurlarini tadqiq etishda muhimdir.

Olimlarning Xizmati: V.Zohidov, S.G'aniyeva, B.Valixo'jayev, N.Mallayev kabi olimlar asarni o'rganish va nashr etishga katta hissa qo'shgan.

Xojaning "Miftohul Adl" asari o'z davrining eng muhim diniy-huquqiy va axloqiy manbalaridan biridir. U islomiy adolat tushunchasi, huquq normalari, jamiyatdagi odob-axloq qoidalari va ma'muriy masalalarni keng yoritadi. Asar o'zining soddaligi, tizimlilik va amaliy yo'naltirilganligiga ko'ra keng auditoriya, jumladan, ilmiy doiralar va oddiy o'quvchilar uchun ham tushunarli bo'lgan.

Tarixiy ahamiyati O'z davrining ijtimoiy-huquqiy holatini aks ettirishi: Asar XVII–XVIII asrlar O'zbekistoni va Markaziy Osiyo jamiyatida amalda bo'lgan adolat tushunchasi, ijtimoiy tartib va hukm qonunlarini yoritadi. Bu jihatdan u tarixshunoslar va huquqshunoslar uchun noyob manba hisoblanadi.

Islomiy madaniyat va qadriyatlarni saqlab qolishi: "Miftohul Adl" asari orqali muallif o'z davrining diniy-axloqiy qarashlarini, masjid va maktablarda tarbiyalangan

qadriyatlarni saqlab qolgan. Shu tariqa, u madaniy meros sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Huquqiy tarix manbai sifatida: Asar jamiyatda adolatni ta'minlash, sud masalalarini hal qilish, mulk va ijtimoiy munosabatlar bo'yicha qo'llanilgan huquqiy qoidalarini aks ettiradi. Bu jihatdan tarixiy huquqshunoslikda muhim manba sifatida ishlatiladi.

Mahalliy va mintaqaviy tarixga qo'shgan hissasi: "Miftohul Adl" nafaqat Xorazm va Buxoro, balki keng Markaziy Osiyo hududlaridagi adolat amaliyotini tushunishga yordam beradi. U hududiy tarix va siyosatni o'rganishda qo'llaniladi.

Ilmiy ahamiyati Diniy-huquqiy ilmiy tadqiqotlar uchun manba: Asar Islom fiqhining amaliy masalalarini yoritadi, shuningdek, adolat tushunchasini tafsirlash, sud qarorlarini tushuntirish va axloqiy normalarni ilmiy tahlil qilish imkonini beradi.

Filologiya va adabiyotshunoslik sohasida: Matn til, uslub, leksika va frazeologiya jihatidan qadrlidir. O'zbek tilining tarixiy shakllari, diniy-axloqiy atamalar, tarjimalar va izohlar ilmiy tadqiqotlar uchun boy material hisoblanadi.

Etika va axloqshunoslik tadqiqotlarida: Asar insoniy adolat, halollik, muomala va ijtimoiy mas'uliyat haqida ilmiy mulohazalar beradi. Shu jihatdan u axloqiy qadriyatlar va jamiyat normalarini o'rganishda qo'llaniladi.

Pedagogik ahamiyati: Asardagi tarbiyaviy tushunchalar va axloqiy masalalar maktab va madrasa ta'limida o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, u zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda tarixiy tajriba sifatida ishlatilishi mumkin.

Asarning jamiyat va ilm-fan rivojiga qo'shgan hissasi Jamiyatda adolat tushunchasini shakllantirishga yordam bergan.

Diniy va huquqiy bilimlarni ommalashtirish va tarqatishda qo'llangan.

Ilmiy izlanishlar, tarixiy tahlillar va madaniy tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qilgan.

Pedagogika va tarbiya sohasida, insoniy qadriyatlar asosida tarbiyaviy model sifatida ishlatilgan.

Xoja nomi bilan mashhur muallif o'z davrining diniy, huquqiy va ijtimoiy hayotini chuqur o'rgangan olim sifatida tanilgan. Miftohul Adl asari aynan Markaziy Osiyo hududida 17–18-asrlarda yaratilgan bo'lib, u davrning ijtimoiy-siyosiy vaziyatini,

hukmronlik tuzilmalari va xalqning kundalik hayotini aks ettiradi. Asarda adolat tushunchasi, sud ishlari va hukumatning aholi bilan munosabati muhim o‘rin egallaydi.

Tarixiy kontekst Siyosiy-iqtisodiy sharoit: Asar yaratilgan davrda hududda turli siyosiy hokimiyatlar mavjud bo‘lgan, aholining mulk huquqi, meros va yer taqsimoti kabi masalalari dolzarb edi. Miftohul Adl shu muammolarni hal qilish uchun amaliy yo‘l-yo‘riqlarni beradi.

Jamiyatdagi adolat va ijtimoiy tartib: Asar ijtimoiy tabaqalarni, fuqaro va hukumat o‘rtasidagi munosabatlarni, shuningdek, xalq orasidagi adolatni saqlash masalalarini yoritadi. Shu jihatdan u tarixiy manba sifatida katta qiymatga ega.

Madaniy meros sifatida ahamiyati: Asar faqat diniy yoki huquqiy emas, balki madaniy meros sifatida ham qadrlidir. U davr yozma an‘analari, til va uslub jihatidan o‘rganish uchun noyob manbadir.

Ilmiy ahamiyati Huquqshunoslikka qo‘shgan hissasi: Asar musulmon huquqining (fiqh) amaliy jihatlarini o‘zida jamlagan. Sud qarorlari, shartnomalar va huquqiy masalalar bo‘yicha qo‘llanma sifatida ishlatilgan. Shu bilan birga, u adolat va haqqoniylik prinsiplari asosida hukm chiqarishning nazariy va amaliy yo‘llarini ko‘rsatadi.

Tarixshunoslik va madaniyatshunoslik manbai: Matnda davr odatlari, ijtimoiy tartib va madaniy qadriyatlar yoritilgan. Shu jihatdan u tarixshunoslar va madaniyatshunoslar uchun asosiy manba hisoblanadi.

Filologik ahamiyati: Miftohul Adl o‘zbek tili va turkiy til shevalarining tarixiy jihatlarini o‘rganishda qimmatli material beradi. Matnda ishlatilgan leksika, terminlar va jumlar orqali tilshunoslar davr tilini o‘rganishlari mumkin.

Pedagogik va axloqiy jihatlar: Asarda insoniy qadriyatlar, adolat, halollik va ijtimoiy mas‘uliyat mavzulari o‘rin olgan. Shu sababli u tarbiyaviy material sifatida ham qo‘llanilgan.

Ilm-fan rivojiga ta’siri Huquqiy tizimni tushuntirish: Asar davr sud ishlari va huquqiy nizolarni o‘rganish uchun qo‘llanma bo‘lib xizmat qilgan.

XULOSA

Xulosa qilganda, Xojaning Miftohul Adl asari o‘z davrining ijtimoiy, siyosiy va diniy hayotini aks ettiruvchi noyob manba hisoblanadi. Asar tarixiy ahamiyatga ega bo‘lib, Markaziy Osiyo jamiyatidagi adolat tushunchasi, sud ishlari, huquqiy normalar va ijtimoiy tartibni yoritadi. Shu bilan birga, u davr madaniy qadriyatlarini saqlab qolish va keyingi avlodlarga yetkazish borasida muhim manba vazifasini bajaradi.

Asarning ilmiy ahamiyati ham katta bo‘lib, u huquqshunoslik, filologiya, tarixshunoslik, axloqshunoslik va pedagogika sohalarida tadqiqotlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Matnda insoniy qadriyatlar, halollik, adolat va ijtimoiy mas’uliyat kabi mavzular keng yoritilgan bo‘lib, zamonaviy ilmiy izlanishlar va tarbiyaviy faoliyat uchun muhim manba sifatida foydalanilishi mumkin.

Shu sababli, Miftohul Adl asari tarixiy, madaniy, huquqiy va pedagogik jihatdan beqiyos ahamiyatga ega bo‘lib, o‘rganilishi jamiyatning adolat, axloqiy qadriyatlar va ilm-fan rivojiga sezilarli hissa qo‘shadi.

Madaniy va tarixiy tadqiqotlar: O‘rta Osiyo tarixi, ijtimoiy tuzilma va adolat amaliyotini o‘rganish imkonini beradi.

Axloqshunoslik va pedagogik tadqiqotlar: Jamiyatda axloqiy qadriyatlar va tarbiyaviy prinsiplarga asoslangan ilmiy ishlarda manba bo‘ladi.

Asar ilmiy ahamiyatga ega bo‘lib, huquqshunoslik, tarixshunoslik, filologiya, axloqshunoslik va pedagogika sohalarida tadqiqotlar uchun boy manba hisoblanadi. Matnning tili, uslubi va leksikasi o‘rganilsa, O‘zbek tilining tarixiy shakllari, diniy-axloqiy atamalar va frazeologiya jihatidan qimmatli ma’lumotlar olish mumkin. Shuningdek, asar insoniy qadriyatlar, halollik, adolat, ijtimoiy mas’uliyat va tarbiyaviy prinsiplarga oid materiallarni o‘zida jamlagan, shu bilan pedagogik va axloqiy yo‘nalishda tadqiqotlar va amaliy ishlarda qo‘llanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xojaning Miftohul Adl asari (qo‘lyozma), Toshkent, 2018.
2. Danabekov O. I. – “Xojaning Miftohul Adl asari: qo‘lyozma nusxalari va ularning o‘rganilishi”, ilmiy maqola, 2020.
3. Mirzaaxmedova M. – “Poshshoxoja hayoti va ilmiy merosi”, Toshkent, 1975.
4. Sodiqboyeva D. – “Miftohul Adl asarini o‘rganish manbalari”, ilmiy maqola, 2015.

5. Nazarova D. – “Xoja hikoyalarida adolatparvarlik g‘oyalari talqini”, ilmiy maqola, 2010.
6. Axbobova R.Q. – “Xoja hikoyalarida sultonlarga xos fazilatlar (‘Miftohul Adl’ asosida)”, ilmiy maqola, 2010.
7. Toshkent: O‘zSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti – Miftohul Adl va Gulzor dan, 2013.
8. Safarov J. E. – “Adabiy merosda poetik uyg‘unlik: Miftohul Adl va Gulzor namunalari”, ilmiy maqola, 2015.
9. Cyberleninka.ru – “Xojaning Miftohul Adl asari qo‘lyozma nusxalarining manbashunoslik tahlili”, 2022.
10. ResearchGate.net – “Xoja asarlarida insonparvarlik va adolat g‘oyalari”, ilmiy maqola, 2021.
11. Arxiv.uz – “Xoja va Majlisiy adabiy merosi”, tahliliy maqola, 2019.
12. Muhammadsoliyev S. – “Sayyid Poshshoxojaning hayoti va uning ilmiy-adabiy merosi”, ilmiy maqola, 2020.
13. Eipublication.com – “Comments on the manuscripts of Xoja’s works”, ilmiy maqola, 2022.
14. Tiladabiyot.uz – “Xojaning Miftohul Adl asarida manaviy-axloqiy masalalar talqini”, ilmiy maqola, 2023.
15. Wikipedia.uz – “Poshshoxoja va uning asarlari”, onlayn ma’lumot, 2021.